

ТЕХНИК ТЕХНОЛОГИЙН ДИСКУРС ДЭХ МЕТАФОРЫН СУДАЛГАА

Ч. Золзая²⁷, Б.Энхзул²⁸

Abstract: *The purpose of this research is to study how metaphors in technical discourse appear in English and how they are translated into Mongolian in the context of cognitive semantics. Metaphor and discourse are closely related to each other and they cannot be considered in separable. Scholars have studied metaphors in many different contexts. In this work, we observed how English metaphors appear in the field of technics and technology as well as their translation in Mongolian. In addition, the study has also shown that metaphors can be translated by substituting with their equivalences or substituting for other metaphors. As defined by the scientist Douglas Battler (1986), the metaphor of the technical field is 1) naming parts and parts and space; 2) highlight actions and timing; In this paper, we unanimously support the definition that it is used to describe properties rather than time and space, and 4) to emphasize both time and space in modeling.*

Түлхүүр үг: *концептуаль метафор, эх үүсвэр, бай хүрээ, хэл шинжлэл, когнитив, хэл соёл*

I. Оршил

Мэдээлэл, техник технологийн асар хурдацтай орчин үеийн нийгэмд хүний мэдлэгийг илэрхийлэх, тайлбарлах гол тулгуур онол болох танихуйн хэл шинжлэлийг дискурсын хүрээнд нарийвчлан судлах нь зөвхөн нийгмийн сэтгэл судлал, гадаад хэл заах аргазүй, боловсрол судлал, орчуулгын онол гэх мэт олон шинжлэх ухааны хувьд чухал ач холбогдолтой. Түүнчлэн аливаа үндэстний танин мэдэхүй оюун ухааны илрэл болсон мэдлэгийг бүтээх олон талаас нь илэрхийлэх, тайлбарлах мөн чанарыг тодорхойлох тулгуур ойлголт болох дискурсын судалгаа нь хэл шинжлэлийн төдийгүй мэдлэгийн олон салбарыг хамарсан судалгаа юм.

Хэл бол сэтгэл судлал, харилцаа, үүрэг, соёлын хүчин зүйлүүдийн харилцан үйлчлэлийг илэрхийлдэг танин мэдэхүй, хүний мэдлэгтэй салшгүй холбоотой учир танихуйн хэл шинжлэлийг цогцоор нь авч үзэх нь чухал юм. Танихуйн хэл шинжлэл нь учир зүй болон хэлний утгазүй, сэтгэл судлал, мэдлэгийн онолын зааг дээр хүн хэлээрээ мэдээлэл хүлээн авах, боловсруулах мэдлэг бүтээж хэлээр илэрхийлэхийг мөн хэлний сэтгэлгээний асуудлыг судалдаг. Энэхүү судалгааны ажил нь дискурс дэх метафор ба тэдгээрийн хоорондын уялдаа холбоог ойлгоход маш чухал ач холбогдолтой. Судалгааны ажил нь оршил, онолын хэсэг буюу дискурс, концептуаль метафорын талаарх эрдэмтдийн үзэл, баримтлал, өнөөгийн чиг хандлага, ажлын үр дүн, санал, дүн шинжилгээ гэсэн үндсэн бүлгүүдээс бүрдсэн юм.

II. Судалгааны ажлын онолын үндэслэл

Дискурс нь логик баримтлал, өргөн гүн хийсвэрлэл, сэтгэхүйн үйлдлүүд, харилцааны хэлбэрүүдийг хэлтэй холбон тайлбарладаг өргөн хүрээтэй салбар юм гэж Элизабетт Имс (2015)

²⁷ ШУТИС, ГХС, Ph.D

²⁸ ШУТИС, ГХС, докторант

онцлон тэмдэглэсэн байна. Анх XX зууны 50-иад оны үед францын эрдэмтэн Эмиль Бенвенист (1950) ярианы тухай онолоо боловсруулж байхдаа франц хэлний “discours” гэсэн үгийг “яригч этгээдийн юу ярьж байгааг” тодорхойлох гол шинж гэсэн шинэ утгаар хэрэглэсэн бол, эрдэмтэн Зелиг Харрисс 1952 онд “Discourse analysis” хэмээх бүтээлээ туурвисан. Ийнхүү тэд *дискурс* гэдэг ухагдахууныг өөр өөрийнхөөрөө тайлбарлан хэл шинжлэлд оруулж ирсэн түүхтэй. *Дискурс* нь нэг талаас хэлээр сэтгэх үйл явц, нөгөө талаас түүний үр дүн болох бичвэр хоёрыг нэгэн зэрэг багтаан авч үздэг. 1970-аад оноос дискурсыг олон өнцгөөс судалж иржээ. Тухайлбал, социологийн үүднээс Сакс Шелоф, Жеферсон нар 1974 онд, угсаатны зүйн үүднээс Хаймес 1996 онд, сэтгэл судлалын үүднээс Кинц 1998 онд, Гернбачер 1990 онд тус тус судалсан байна. Мөн эрдэмтэн Ван Дейк 1985 онд дискурсын тухай дөрвөн боть бүтээл гаргасан байна. Оросын эрдэмтдээс И.Р.Гальперин, З.Я.Тураева, О.И.Москальская, нар уламжлалт бүтэц-утга зүйг голлон судалж байсан бол, эрдэмтэн Т.М.Дризде, Н.Д.Арутюнова нар нийгэм хэл шинжлэл, сэтгэл судлалын онолын үүднээс судалсан байдаг.

Монголын үе үеийн нэртэй эрдэмтэн, судлаачид тухайлбал, Ш.Лувсанвандан, Б.Ринчен, А.Лувсандэндэв, Ш.Гаадамба, Д.Дашдаваа, Ж.Төмөрцэрэн, Д.Бадамдорж, Ц.Сүхбаатар, Б.Пүрэв-очир, Г.Томтогтох, Ж.Баянсан нар дискурсийг үгийн сан, найруулга зүй, орчуулга судлалын хүрээнд судалсан бол, сүүлийн 10 жил дискурсийн судалгаанд танихуйн хэл шинжлэлийн чиглэлээр ихээхэн хувь нэмэр оруулсан эрдэмтэн Б.Чулуундорж, Ч.Зэгиймаа нар болон тэдний удирдлагын дор залуу эрдэмтэд судалгааны ажил хийж байна. Дискурсыг харилцааны үзэгдэл, хэрэглээ болон дискурсын тусгай төрөл, эсвэл нийгмийн аль нэг салбарт харьяалагддагаар нь “эмнэлгийн дискурс”, “улс төрийн дискурс”, “шинжлэх ухааны дискурс”, “соёл урлагийн дискурс” гэж ангилан авч үздэг. Жишээ нь: 2001 онд доктор Д.Хонгорзул “Сонины мэдээллийн дискурсийн үгийн санг регистрийн үүднээс зэрэгцүүлэн судлах нь” сэдвээр эрдмийн бүтээлээ туурвижээ. 2003 онд эрдэмтэн З.Ганчимэг “Шинжлэх ухааны хялбаршуулсан дискурсыг танихуйн хэлшинжлэлийн үүднээс зэрэгцүүлэн судлах нь”, 2004 онд эрдэмтэн Б.Дагиймаа “Улс төрийн дискурсыг когнитив хэл шинжлэлийн үүднээс судалсан нь” судалгаандаа монгол хэлийг төрөл бус хэл болох англи хэлтэй зэрэгцүүлэн судлахдаа улс төрийн дискурсыг макро болон микро түвшинд зэрэгцүүлэн судалсан байна. Мөн 2009 онд доктор Т.Туяа “Эмчийн харилцахуйн онцлогийг монгол, англи хэлний эмнэлгийн дискурсын хүрээнд судалсан нь”, Т.Төмөрхуяг “Улс төрийн дискурс дэх метафорыг когнитив хэл шинжлэлийн үүднээс судалсан нь” (монгол, орос, англи хэлний жишээн дээр) зэрэг орчин цагийн монгол эрдэмтэд дискурсийг олон салбар чиглэлээр судалжээ.

Түүнчлэн энэ судалгааны ажлаар концептуаль метафорын /source, target domain/ домайн (цаашид эх үүсвэр ба бай хүрээ гэх) хоорондын концептуаль интеграцийн үзэл, уялдаа холбоо болон англи хэлэнд хэрхэн илэрч байгааг тухайн хэлний жишээгээр батлан харуулж, онолын үндэслэлтэй тайлбарласан.

“Metaphor” гэдэг үг нь “metaphora” гэх грек үгнээс үүсэлтэй. Когнитив хэл шинжлэлийн ухаан хөгжихөөс өмнө метафорыг зөвхөн утга зохиолын уран яруу хэлбэр хэмээн үздэг байсан. Метафор нь философи, түүх соёл, улс үндэстний сэтгэлгээний онцлог зэргийг харуулж байдаг учраас судлаачдын хувьд маш чухал судалгааны сэдэв болсоор байна. Концептуаль метафорын сонгодог онолыг анх Ж.Лакофф, М.Жонсон (1980) нар дэвшүүлэн гаргасан. Концептуаль метафорын сонгодог онол, концептын тухай ойлголт, метафор загварын тухай үзэл баримтлалын талаар бид америкийн эрдэмтэн судлаачид Ж.Лакофф, М.Жонсон (1980) нарын “Metaphors we live by” бүтээлээс харж болно. Эдгээр бүтээл нь концептуаль метафорын онолын хөгжилд чухал хувь нэмэр оруулсан.

Когнитив хэл шинжлэлийн үүднээс авч үзвэл, метафорыг эх үүсвэр /source domain/ болон бай /target domain/ хүрээнүүдийн хоорондын харьцаанд хамааруулан авч үзнэ. Метафор нь үгийн

сан, хэл зүй, утга зүй болон найруулга зүйд асар их үүрэгтэй. Метафорыг ойлгоход эхийн хүрээнээс байн хүрээнд шилжүүлэн ойлгодог. Концептуаль метафор нь “тухайн хэл эзэмшигчдийн соёлын парадигмийн салшгүй хэсэг” (Ж.Лакофф, 1993:210) болсон байдаг тул хүмүүс метафор хэмээн ухамсарладаггүй байна. Мөн Лакофф, Жонсоны (1993:203) когнитив үзлээр бол метафор нь концептуаль систем дэх эх хүрээнүүдийн хоорондын оноолт юм. Хэл шинжлэлд концептуаль метафорыг том үсгээр бичиж тухайн хэлний концептыг илэрхийлдэг. Ковесесс З.,(2005) “метафор нь олон талт үзэгдэл бөгөөд, аливаа хэлэнд байх төдийгүй, концептийн систем, түүнчлэн нийгэм соёлын бүтэц, сэтгэлгээ болон хүмүүсийн үйл байдалд хүртэл оршин байдаг” гэжээ. Техник технологийн эрин эрчимтэй хөгжихийн зэрэгцээ 1980 оноос хойш корпус хэл шинжлэлийн судалгаа эрчимтэй хөгжиж, метафорыг судлахад чухал нөлөөтэй болж ирсэн. Дегнан 2005 онд метафорыг судлан илрүүлэхэд корпусыг хэрхэн ашиглах арга зүйн чиг хандлагыг гаргаж өгсөн нь судлаачдад нэг том алхам болсон юм.

III. Судалгааны арга зүй

Судалгааны ажлын үр дүнд техник технологийн салбарын метафор англи хэлэнд хэрхэн илэрч байгааг олж тогтоох явдал байв. Англи хэлний жишээг когнитив хэл шинжлэлийн хүрээнд концептуаль метафорын судалгаа хийсэн судлаачдын бүтээл, толь бичиг, СОСА корпус судалгаанаас түүвэрлэлээ. СОСА (Corpus of Contemporary American English) нь 520 сая үгийн сантай хэл шинжлэлийн судалгаа хийхэд өргөн цар хүрээтэй, төрөл бүрийн мэдээллийн сан агуулсан электрон файл юм. Энэ сан нь 1990-2015 оны англи хэлний (American English) төрөл бүрийн эх үүсвэрээс авсан мэдээллийг багтаасан тул өргөтгөсөн дискурс, контекстийн хүрээнд анализ хийж үзэх боломжтой.

Судалгааны ажлын явцад метафорыг илрүүлэхдээ Стин, Праглежаз /1999/ нарын метафор илрүүлэх MIP аргыг ашигласан болно. Энэ арга нь практикт тулгуурласан, системтэй арга барил юм. MIP арга дараах үе шатаар метафор илрүүлдэг (Steen, 1999). Үүнд: 1. Төрөл бүрийн эх текст уншиж тухайн хэлний метафорыг олж түүвэрлэх 2. Дискурс дэх метафорт анализ хийж сэтгэл хөдлөл заасан зүйрлэл мөн эсэхийг тогтоох 3. Тухайн дискурс дэх утга нь үгийн үндсэн утгаас ялгаатай эсэхийг шалгах 4. Үгийн контекстийн утга, үндсэн утгын хоорондын хамаарал болон эх үүсвэр хүрээ, бай хүрээнүүдийн хамаарал, төсөөтэй шинжийг тогтоох, шалгах 5. Тухайн метафорийг тэмдэглэх, бүртгэх

IV. Судалгааны ажлын үр дүн

Судалгааны явцад шинжлэх ухааны зарим салбарын метафор нь англи хэлэнд хэрхэн илэрч байгаа түүний эх болон бай хүрээний хоорондын танин мэдэхүйн зураглалыг авч үзлээ. Жорж Лакофф (2004) улс төрийн дэвшилтэт хөтөлбөрийг сурталчлахын тулд зүйрлэл, “хүрээ-frame” ашиглах санааг дэлгэрүүлжээ. Фрейм гэдэг нь давтамж уялдаа холбооны хэлбэр, слотуудын илэрхийлж буй утгын нэгжид үндэслэгдсэн схемийн протикал хувилбар юм. Слотууд нь утгын дарааллаар зохион байгуулагдсан байдаг ба филлэртэй байж болно. Метафор нь хоёр когнитив бүтцийн тодорхой нэгэн схем харилцаа холбооны тогтвортой давтамжтай алгоритмаар илэрдэг. Энэхүү алгоритм буюу зүй тогтлыг “метафор загвар” гэж нэрлэж болно. Тодорхой фрэйм ба слотуудын нийлбэрээр илэрхийлэгдэх эгнээ давтамжтай метафоруудыг тодорхойлоход метафор загварыг хэрэглэнэ. Фрэймүүд нь слотуудын тусламжтайгаар дотоод зохион байгуулалтаа бий болгох бөгөөд тэдний үндсийг концептууд бий болгоно гэж танихуйн онолоор тайлбарладаг. Хүснэгт 1-д техник технологийн салбарын метафорыг үзүүлж байна.

Хүснэгт 1. Техник технологийн салбарын дискурс дэх метафор

Эх сурвалж	Фрэйм	Метафор илэрхийлэл	Орчуулга	Салбар
BODY Бие	Human body Хүний бие	Transfer arm	Авто үйлдэвч	Уул уурхай
CLOTH Хувцас	Clothing Хувцас	Suspension shoe	Дүүжин углаас	Барилгын салбар
	Part of cloth Хувцасны хэсэг	Sleeve of a jack	Үүрний бортого	Эрчим хүчний
	Part of cloth	Wall pocket	Дамнуурын нүх	Уул уурхай
BODY Бие	Part of human body хүний бие	Nail head	Хадаасны толгой	Барилгын салбар
	Animal body Амьтны бие	Rat tail burner	Нэг садралтай ноцоолгуур	Уул уурхай

Эдгээр жишээнээс харахад, техник технологийн дискурс дэх метафор нь маш өвөрмөц байдлаар илэрч байгаа нь харагдаж байна. “Transfer arm” гэсэн энэ зүйрлэл нь монгол хэлнээ *авто үйлдэвч* гэж орчуулагдсан байна. Хүний *гар* “arm” хэмээх эрхтний үүрэг нь тухайн техникийн эд ангийн үүрэг ижил тул ийнхүү нэрлэсэн байна. Метафор нь тухайн эх ба бай хүрээний хоорондох хамаарлын хүрээнд ойлгогдох ба тухайн зүйлийн ижил төсөөтэй шинж дээр тулгуурлан адилтган зүйрлэдэг.

Доуглэс Батлер 1986 онд техникийн салбарын метафор нь дөрвөн гол үүргээр хэрэглэгддэг гэж тодорхойлсон. Үүнд: Техникийн метафор нь 1) хэсгүүд болон эд анги, орон зайг нэрлэх 2) үйлдэл, цаг хугацааг онцлон тэмдэглэх 3) цаг хугацаа, орон зайг бус, харин шинж чанарыг илэрхийлэх 4) цаг хугацаа, орон зайг хоёуланг нь онцолж загвар гаргах гэж тодорхойлсон байна. Судалгааны ажлын үр дүнгээс харахад, эдгээр ангиллын хувьд ихэнх хэсгүүд болон эд анги нь метафороор нэрлэгдсэн нь ажиглагдаж байна.

2017 онд Шармини Абдулах техникийн салбарын метафорыг орчуулгын талаас нь судалсан. Жишээ нь: “Chemical engineers process raw materials” гэсэн өгүүлбэрт байгаа метафорыг авч үзье. Энэхүү өгүүлбэрийн “Raw” гэсэн метафор нь “uncooked, as articles of food” буюу *түүхий болгоогүй хоол хүнс, чанаж боловсруулаагүй хоол хүнс* гэсэн утга илэрхийлдэг. Харин энэ өгүүлбэрт “raw materials” буюу утга шилжин хэрэглэгдэж байна. Мөн “Engineering technologists bridge the gap between engineering and management” (Sharmini Abdullah, 2017:128) жишээг авч үзье. Энэ өгүүлбэрт “bridge” гэсэн үгийн үндсэн утга нь “a structure spanning and providing passage over a river, chasm, road, or the like” *Гол, ангал, зам гэх мэт зүйлийг дайран өнгөрч, дамжин өнгөрөх байгууламж*” гэсэн утгатай. Гэтэл энэ өгүүлбэрт үндсэн утгаар биш “a connecting, transitional, or intermediate route or phase between two adjacent elements, activities, conditions, or the like” буюу *холбож өгөх*” гэсэн утгаар орж байна. Дээрх хоёр жишээг авч үзвэл, энэ хоёр зүйлийн ижил төсөөтэй шинж дээр тулгуурлан хийсвэр ухагдахууныг бай хүрээнд илэрхийлж байна.

IV. Метафорын орчуулгын тухайд хийсэн ажиглалт

Р.Гүрбазар (1996) “Адилтгал, зүйрлэлийг орчуулахдаа түүгээр илэрхийлсэн далд санааг илрүүлж олох нь хамгийн чухал бөгөөд жинхэнэ утгыг олсон үед цөөн тохиолдолд үгчлэн орчуулж болох ба гол төлөв боломжийн үг хэллэгээр орлуулах нь үр дүнтэй” гэжээ. Эрдэмтэн В.Н.Комиссаров (2001) “Өвөрмөц хэллэгийг бүрэн дүүрэн орчуулах арга нь нэг хэлний өвөрмөц хэллэгийг нөгөө хэлний өвөрмөц хэллэгээр буулгах юм. Ингэснээр *утга санааг* бүрэн илэрхийлээд зогсохгүй *уран дүрслэл, сэтгэл хөдлөлийг* илэрхийлнэ. Лакофф, Жонсон (1980)

нарын дэвшүүлсэн концептуаль метафорын онол метафорыг хэлний чимэглэх бус бодитойгоос хийсвэр, танин мэдэхүйгээс үйл таних руу чиглэх танин мэдэхүйн үзэгдэл юм гэсэн санааг дэвшүүлсэн. Энэ үзэгдэл нь метафорын орчуулгын үед ихээхэн илэрдэг. Англи, монгол ард түмэн танин мэдэхүй, соёл сэтгэлгээний онцлогоос үүдэн хүний зан чанар, байдлыг таньж мэдэхдээ өөр өөрийн онцлогтой байгаа нь метафорын орчуулгаас харагдаж байгаа юм.

Метафор утга шилжүүлэлтийг шилжих чиглэлээр нь дараах байдлаар тоймлон үзүүлж болох юм. Үүнд: 1) Амьд бус зүйлийн шинжийг амьд бус зүйлд шилжүүлэх (*техникийн салбарт*) 2) Амьд зүйлийн шинжийг өөр амьд бус зүйлд шилжүүлэх гэх мэт.

Кристина Скафер (2003) метафорын орчуулгатай холбоотойгоор энэ сэдвийн хүрээнд хэд хэдэн орчуулгын арга барил байдаг гэж үзсэн байна. Тэрээр орлуулан орчуулах (нэг метафорыг нөгөө метафороор орлуулан орчуулах), метафорыг өөр үгээр тайлбарлан буулгах, эсвэл, бүр орчуулахгүй орхих гэх мэт хэмээн үзжээ. Метафорыг хэрхэн орчуулах орчуулгын хэм хэмжээг тодорхойлсон загвар ба дүрслэн харуулсан хэмээх хоёр загварт энэ талаар тодорхой тайлбарлан үзнэ гэсэн байна.

Орчуулгын онолын нэг гол тулгуур арга болох дүйцэл нь орчуулгын чанарын маш чухал ойлголт юм. Судлаач Ц.Магсар (2018:39) дүйцүүлэн орчуулах гэдэг нь утгын найруулгын, бүтцийн, үүргийн, ойлголцох байдлын дүйцэл, хэрэглэх байдлын дүйцэл, бүрэн дүйцэл, хагас дүйцэл гэх мэтээр ангилж болно гэж үзсэн байна. Хүснэгт-2-т үзүүлсэн жишээг ажиглан үзье.

Хүснэгт 2. Техник технологийн салбарын дискурс дэх метафор

<i>Метафор илэрхийлэл</i>	<i>Англи тайлбар</i>	<i>Монгол орчуулга</i>	<i>Салбар</i>
<i>Face of crystal</i>	<i>side of crystal</i>	<i>Кристалын талст</i>	<i>Уул уурхай</i>
<i>Bed of brick</i>	<i>Bricks' bottom</i>	<i>Тоосгоны доод тал</i>	<i>Барилгын салбарт</i>
<i>Hot bus</i>	<i>Energized with power</i>	<i>Цахилгаан дамжиж буй утас</i>	<i>Эрчим хүчний</i>
<i>Gripping jaw</i>	<i>Gripping mouth</i>	<i>Хамагч</i>	<i>Уул уурхай</i>
<i>Pipe elbow</i>	<i>An elbow is installed between two lengths of pipe</i>	<i>Дамжуулах хоолойн өвдгөвч</i>	<i>Эрчим хүч</i>

Метафор утга шилжүүлэлтийг харуулахдаа амьд бус зүйлийн шинжийг амьд бус зүйлд шилжүүлсэн байдлыг “*bed of brick-тоосгоны доод тал*”, “*hot bus-цахилгаан дамжуулж буй утас*” гэх мэтээр харуулжээ. Энэхүү жишээнээс харахад, шинжлэх ухааны төрөл бүрийн салбарт, ялангуяа техник технологийн салбар нь маш өвөрмөц метафороор баялаг бөгөөд энэ нь тухайн салбарын хувьд хэвшсэн байна. Жишээ нь “*pipe elbow – дамжуулах хоолойн өвдгөвч*” *elbow* буюу *тохой* гэсэн хүний бие эрхтэн заасан нэр үг нь механизмын жийргэвчийн үүргээр хэрэглэгдэж байна. “*Bed of brick – тоосгоны доод тал*” хүний унтдаг ор - *Bed* гэсэн нэр үг утга шилжиж юмны доод талыг зааж байгаа метафороор хэрэглэгдэж байна. Техник технологийн салбарын метафорын орчуулгыг түүвэрлэсэн жишээний хүрээнд авч үзвэл монгол хэлэнд байгаа дүйцэх үгээр нь орчуулсан метафорууд байна. Мөн англи хэлний “*suspension shoe-дүүжин углаас, sleeve of a jack- үүрний бортого, nail head-хадаасны толгой*” гэх мэт маш өвөрмөц байдлаар адилтган зүйрлэн орчуулсан нь ажиглагдаж байна.

Дүгнэлт

Энэхүү судалгааны ажил нь техник технологийн дискурсийн метафорыг танихуйн утга зүйн хүрээнд судалсан ач холбогдолтой ажил боллоо. Техник технологийн салбарын метафор нь англи хэлэнд маш түгээмэл өвөрмөц байдлаар илэрч байна. Мөн энэ салбарын метафор нь монгол хэлнээ хэрхэн орчуулагдаж байгааг түүвэрлэсэн жишээний хүрээнд судлан үзэхэд метафорыг дүйцүүлэх болон өөр метафороор орлуулан орчуулсан байдал ажиглагдаж байна. Түүнчлэн эрдэмтэн судлаачид метафорыг олон салбарын хүрээнд харьцуулан авч үзсэн боловч яг шинжлэх ухаан техник технологийн салбарын метафорыг тусгайлан англи хэлний метафорыг энэ чиглэлээр зэрэгцүүлэн судалсан судалгаа одоогоор байхгүй байгаа тул цаашид хоёр хэлэнд хэрхэн илэрч байгааг судлан түгээмэл ба онцлог шинжийг нь авч үзэн судлах шаардлагатай хэмээн дүгнэж байна.

Ном зүй

1. Ганчимэг, З. (2003) “Шинжлэх ухааны хялбаршуулсан дискурсыг когнитив хэлшинжлэлийн үүднээс зэрэгцүүлэн судлах нь”, УБ
2. Доуглэс, Батлер. (1986) The function of Metaphor in Technical Discourse, *Research article*, Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2190/KQGM-7H0C-K1KK-RUCV>
3. Золзаяа, Ч. (2014) “Emotion Metaphors in English and Mongolian: With Special Reference to Anger, Love, Happiness and Sadness” (pp. 257). GNU, Korea
4. Хонгорзул, Д. (2004) “Сонины мэдээллийн дискурсийн үгийн санг регистрийн үүднээс зэрэгцүүлэн судлах нь”, УБ
5. Дагиймаа, Б. (2004) “Улс төрийн дискурсыг когнитив хэл шинжлэлийн үүднээс судалсан нь” (монгол, орос, англи хэлний жишээн дээр), УБ
6. Туяа, Т (2009) “Эмчийн харилцахуйн онцлогийг монгол, англи хэлний эмнэлэгийн дискурсын хүрээнд судалсан нь”, УБ
7. Төмөрхуяг, Т. (2011) “Улс төрийн дискурс дэх метафорыг когнитив хэл шинжлэлийн үүднээс судалсан нь” (монгол, орос, англи хэлний жишээн дээр), УБ
8. Lakoff, George and Mark Johnson (1980) “Metaphors We Live By” Chicago Press. pp.242
9. Zoltan Kovecses (2005) “Metaphor and Culture” pp.64.
10. Christina Schffner, (2003). *Metaphor and translation, Some Implications of a Cognitive Approach, Journal of Pragmatics, Volume 36, Issue 7, July 2004, Pages 1253-1269*
Retrieved from <https://research.aston.ac.uk/en/publications/metaphor-and-translation-some-implications-of-a-cognitive-approach>

Ашигласан толь бичиг

1. Алтангэрэл, Д. (2001) “Орчин цагийн монгол англи толь”, УБ
2. Батхуяг, С. Зундуйсүрэн, Ч. (1987) “Эрчим хүчний нэр томъёоны тайлбар толь”
3. Батсүрэн, Б. (1986) “Барилгын арван хоёр хэлний толь”, УБ
4. Ган-Очир, З. (1991) “Инженерийн технологийн нэвтэрхий толь бичиг”, УБ
5. Содномдорж, Д. (2018) “Цахилгаан системийн нэр томъёоны хураангуй тайлбар толь”, УБ

АНГЛИ ХЭЛНИЙ “TO BE” ҮЙЛ ҮГИЙН ОРЧУУЛГЫН ТУХАЙ

Л.Чулуунбаатар²⁹

Abstract: Among the English verb *to be* is used so many and it seems that simple when it is applied, but it is very difficult verb. So, when teaching this verb to the students need to properly explain and to show correct examples English and Mongolian. In the sentence *to be* verb is used by different forms and so English people themselves said that *to be* cannot be guess and it is as like *protean*. The word *Protean* was originated from the word *Proteus* which was an early prophetic sea-god or god of rivers and oceanic bodies in Greek mythology. Also, while English language includes in Indo-European language group and it is compound language, but Mongolian includes in Altai language group and it is agglutinative language. Therefore, sentence's structure is different and thought is not the same. In the first step it is hard to understand. In active voice the verb *to be* are used by 9 forms and in passive voice by 10 forms and it shows different time situation and so students need to understand those differences of usage.

Түлхүүр үг: *to be, am, is, are, was, were, being, been*

Монгол Улсын их, дээд сургуулийн англи хэл судлалын анги болон бусад ангиудад янз бүрийн түвшний оюутнууд жил болгон элсэн орох бөгөөд зарим нэг нь анхан шатны мэдлэгтэй байх ба бүр зарим нь анхан шатны мэдлэггүй ч байх тул тэдэнд англи хэлийг эхнээс нь сайтар зааж, тайлбарлан ойлгуулах хэрэгтэй болдог билээ. Англи хэлний үйл үгийн дотроос хамгийн их хэрэглэгддэг хийгээд амархан юм шиг мөртлөө хамгийн адармаатай үйл үг бол “*to be*” юм. *To be* үйл үг нь байнга өөрчлөгдөн хувирч байдаг болохоор англи хэлний хамгийн таагдашгүй зүйл буюу *protean* хэмээн англичууд өөрсдөө хэлэлцдэг байна. *Protean* хэмээх энэ үг Грекийн далайн бурхан *Proteus*-аас үүсэлтэй билээ.

Зураг 1. Грекийн далайн бурхан *Proteus*

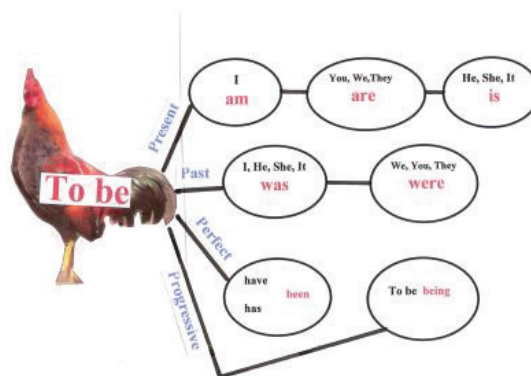
Зураг 2. Далайн амьтан *proteus*

Учир нь далайн бурхан Протейс бол арслан, зэрлэг гахай, могой, мод, урсаж байгаа горхи зэрэг түмэн зүйлийн янзаар хувирч чаддаг тул үнэн төрхий нь олж мэдэхэд хэцүү байдаг байна.

²⁹ МҮИС, ОУХС, доктор, профессор

Монгол ойлголтоор энэ нь лусын хаан бөгөөд үлгэрт олон янзаар хувирч чаддаг хэмээн гардаг билээ. Орчин үед далайд орших олон хөлтэй наймаалж маягийн амьтныг ч **protein** гэх бөгөөд далайн усан дотор өнгөний байдалтай зохицон өнгөө хувиргадаг байна.

Тэгвэл **to be** үйл үг өөрөөсөө гадна **am, is, are, was, were, been, being** хэмээх 7 янзын хэлбэртэй болдог бөгөөд хэлзүйн гурван бие дээр гурвуулан дээр нь хувирч чаддаг цорын ганц үйл үг бөгөөд идэвхитэй хэв буюу active voice-ийн 16 цагийн 9-д нь, идэвхгүй хэв буюу passive voice-ийн 10 цагийн арвууланд нь орж цагийн ялгааг үзүүлэн жинхэнэ утга болон туслах үйл үгийн утгаар нэн дэлгэр ордог үйл үг юм. Түүнээс гадна, бие даасан үйл үгийн үүргээр орохоос гадна, өөр үйл үгтэй хоршиж утга ялган туслах үйл үгийн үүрэг гүйцэтгэн, мөн бас баймж үйл үг, өвөрмөц хэлцийн утга ялгах үг нийлэмжээр орох тул утгыг аван саван тэр дор нь ухахад бэрхшээлтэй байдаг билээ. Анхан шатны оюутнуудад **to be** хэмээх үйл үгийг тахиа хэмээн бодвол бусад 7 нь түүнээс гарах өндөг бөгөөд **am, are, is**-ыг одоо цагт идэх хэрэгтэй бөгөөд **am**-ыг нь гагц **I** хэмээх 1-р биеийн төлөөний үгтэй, **is**-ыг **he, she, it** хэмээх 2-р биеийн төлөөний үгтэй, **are** хэмээхийг нь **you, we, they** хэмээх 2-р биеийн олон тооны төлөөний үгтэй тус тус хамт идэх буюу хэрэглэх болно хэмээх мэтээр тайлбарлан тохирох жишээнүүдийг дагалдуулан тайлбарлахад ойлгох нь илүү байдаг.

Зураг 3. *To be* үйл үгийн хувилбар, Зохиогчийн эвлүүлсэн зураг

Нөгөө талаар англи хэл бол Энэтхэг-европ хэлний бүлэгт багтдаг угсармал хэл байхад, монгол хэл бол Алтай овгийн хэлний бүлэгт багтдаг залгамал хэл байх тул өгүүлбэрийн гишүүдийн байрлал эрс ондоо байрлаж, сэтгэхүйн хоорондын зөрүү их гардаг тул эхэн шатанд ойлгоход бэрхшээл гардаг нь тэр болой. Жишээлбэл: **I am a student** хэмээсэн өгүүлбэрийг монголоор “Би бол оюутан байна. Би бол оюутан, Би оюутан” гэх мэтээр орчуулан ойлгож болно. Хэдэн жилийн өмнө “Англи хэл заах арга зүйн эрдэм шинжилгээний хурал” дээр МУИС-ийн Геологи, газар зүйн факультетын багш О.Батхуяг “to be үйл үгийг хэрхэн заах тухайд” хэмээх илтгэл тавьсан нь энэ адармаатай үйл үгийг заахдаа бэрхшээлтэй ихээхэн тулгардаг хийгээд оюутанд үүнийг хэрхэн ойлгуулах вэ хэмээн санаа зовж явдаг багш хүний чин сэтгэлийн бодол саналаа гарган энэ өгүүлийг бичсэн нь тун сайшаалтай байгаа юм. Гэхдээ “Be үйл үг нь монгол хэл рүү орчуулахад орчуулагддаггүй байж болно” хэмээх тодорхойлоод **I am a doctor**, Би эмч хэмээн жишээ авсан байна. Энэхүү өгүүлбэрийг “Би эмч хэмээн орчуулснаас Би бол эмч буюу Би бол эмч болой, Би эмч хийдэг юм” гэх мэтээр орчуулж, чухамхүү тэр олон эмч нарын нэг, онцлох ёстой хүн би шүү гэдэг санаа илэрснийг гаргаж байгаа бөгөөд “Би эмч” гэж орчууллаа ч эмч гэдэг үгийнх нь ард утгын тэг хувилбар байгаа гэдгийг тайлбарлаагүйгээс буруу ухаарахаар болж тайлбарын иймэрхүү алдаа гарсан байна. Мөн орчуулах явцад тэрхүү **to be** хам сэдвээсээ шалтгаалан янз бүрийн баймж утга гаргахыг огт үгүйсгэж болохгүй юм. Жишээлбэл: Би эмч л дээ, Би эмч юм шүү дээ гэх мэт. Яагаад гэвэл, өнгөрсөн цагийн хувилбартай нь харьцуулбал

энэхүү утгын тэг хувилбар аяндаа мэдэгдэх болно. *To be*-гийн өнгөрсөн цагийн хувилбар нь *was, were* хоёр бөгөөд *was* нь *I, he, she, it* хэмээх биеийн төлөөний үгтэй хамт орж, *were* нь *you, we, they* хэмээх биеийн төлөөний үгтэй хамт орох болой. *I was a student* өгүүлбэрийг “Би оюутан байсан, Би оюутан байлаа, Би оюутан байсан болой” хэмээсэн утга илтгэж, орчуулагдах бөгөөд өнгөрсөн үед оюутан байсан гэдэг мэдээг чухалчлан нэвтрүүлж байгаа бөгөөд *I am a student* нь болохоор одоо оюутан байгаа нь чухал зүйл хэмээсэн мэдээллийг дамжуулж байгаагаараа байгаа, байна хэмээсэн оршин байхын утга тэнд тодорхой харагдаж байгаагаас мэдэгдэх юм. Тийм болохоор “монгол хэл рүү орчуулагдахгүй байж болно” гэдэг тодорхойлолт илэрхий буруу гэдэг нь аяндаа харагдаж байна. *To be* орсон өгүүлбэр хэлбэр нь одоо цаг боловч өнгөрсөн цагийн утга илтгэнэ. Жишээлбэл: *Where are you from?* хэмээн асуухад ихэнх тохиолдолд *“I am from Mongolia”* хэмээн хариулах бөгөөд монгол утга нь “Би Монголоос ирсэн” гэсэн өнгөрсөн цагийн утга илтгэх бөгөөд энэ монгол өгүүлбэрийг оюутнуудаар эргүүлээд орчуулуулахад ихэнх тохиолдолд *“I came from Mongolia”* хэмээн англиар орчуулдаг болой. Энэ нь хоёр өөр сэтгэхүйн тод ялгааг харуулж байгаа хэрэг юм. *To be* –тэй өгүүлбэрийг асуух үг болгоход *to be*-гийг нь өмнө гаргаж асуух өгүүлбэр болгодог нь асуух үггүй тохиолдолд асуух сул үгээр өгүүлбэр төгсгөж асуух өгүүлбэр бүтээдэг монгол хэлнийхээс тэс өөр учир оюутны гайхлыг их төрүүлдэг юм. Жишээлбэл: *Your brother is taller than you* хэмээх өгүүлбэрийг “Ах тань танаас өндөр байна, Ах тань танаас өндөр болой” хэмээн орчуулах бөгөөд монгол оюутны хувьд *Is your brother taller than you?* хэмээсэн өгүүлбэрийг “Болой ах тань танаас өндөр” гэсэн шиг сэтгэгдэх талтай байдаг. Гэтэл энэ нь Ах чинь чамаас өндөр үү? гэсэн утгатай өгүүлбэр байдаг. Үүний учрыг дахин дахин тайлбарлан дасгал олныг хийж сэтгэхүйг нь дадуулах ажил хийх хэрэгтэй болдог. Зарим асуултын хариу нь ирээдүй цагаар хариулах ёстой байтал одоо цагаар хариулах нь монгол оюутны гайхшийг төрүүлнэ. *Who is going to the movies with me?* Хэн надтай кинонд явах гэж байна вэ? хэмээн асуухад *I am* Би явна хэмээн хариулах нь утга нь ирээдүй цагт боловч хариулт нь одоо цагт байгаад нь оюутнууд гайхаад байдаг. Үүний баталгаа бол Би явна гэхийг англиар шууд орчуулгахад *I will go* хэмээн орчуулж ирээдүй цагаар сэтгэх монгол сэтгэхүйн тод жишээг харуулдаг. Нэмж хэлэхэд дээрх жишээнд гарсан *Who* гэх мэтийн тусгайлан асуух үг орох бол өмнө нь эхэнд нь бичдэгийг анхаарах хэрэгтэй юм. Нөгөө талаар лавдуулан болон бататган асуух, асуух өгүүлбэр өмнөх өгүүлбэртээ батлах байвал хойдох өгүүлбэртээ үгүйсгэх, өмнөхдөө үгүйсгэх байвал хойноо батлах байдаг нь ийм хэлбэр зөвхөн ярианд цөөхөн хэрэглэгддэг болохоор оюутнуудад сонин санагдаад байдаг. *We are late, aren't we?* Бид нар хоцорчхов уу, үгүй юү? Учир нь монголоор орчуулахад үгүйсгэх үг болон асуух сул үг орж үйл үг орохгүй байгаад байгаа юм. *To be* үйл үг бие даасан үгийн хувьд дараах шинжийг агуулдаг.

1. Мэдээлэл өгч ажил мэргэжлийг үзүүлдэг. *She is a student. We are teachers.*
2. Биеийн болон сэтгэл санааны байдлыг үзүүлдэг. *I am ill. I am tired.*
3. Нас, хүйс хэлэхэд хэрэглэнэ. *He is twenty years old. He is a boy.*
4. Өнгө зүс, хэлбэр хэмжээ үзүүлэхэд хэрэглэнэ. *It is yellow. She is slim and beautiful.*
5. Байршил заадаг. *Dorj is in the classroom.*
6. Юмны үнэ, цаг хугацаа, сар өдөр, хэмжээ зэргийг үзүүлэхэд орно. *It is 3 o'clock. It is \$10.*
7. There is, there are хэмээх хэлхэцтэй хэрэглэгдэнэ. *There is a pen on the table. There are many shops in our city.*
8. Эзэн биегүй өгүүлбэрт хэрэглэгдэнэ. *It is cold today.*

Дээр дурдсан шинжүүдээс *there is, there are* хэмээх одоо цагийн хэлбэр, *there was, there were* хэмээсэн өнгөрсөн цагийн бүтцийг *to be* хэмээх үйл үг маань *there* хэмээх үгтэй нийлж нэг цул утгыг илтгэж, хам бүтцээр нь орчуулах ёстойг тайлбарлахгүй бол *there*-г нэг орчуулаад *is*-ийг бас салгаж орчуулж ойлгох гээд байдаг болой. 1984 онд МУИС-д багшилж асан англи хэлний багш, доктор Ц.Гомбосүрэн “There хэмээх туслах үйл үг бүхий англи өгүүлбэрийг монгол хэлнээ

орчуулах тухай” хэмээх өгүүлэл бичиж МУИС-ийн Эрдэм шинжилгээний бичигт хэвлүүлж байсан билээ. Түүндээ “Ийм бүтэцтэй өгүүлбэрийг орчуулахад нэлээд бэрхшээлтэй байдаг. Хэцүү байдгийн шалтгаан нь төстэй үг хэллэг монгол хэлэнд байхгүй” хэмээн онцолсон байдаг. Мөн цааш нь “**there + be + n** гэж үүссэн хам бүтэц байр болон цаг заасан байцтай орж, нэг тодорхой газар (байранд) тодорхой бус ямар нэг юм оршиж байна, уг байр сулгүй гэсэн утга илэрхийлдэг” хэмээн нэмж онцолсон байна. **There are many people in the room** гэвэл өрөө сулгүй, хүнтэй байна гэсэн санаа. Тийм болохоор өрөө хэрэгтэй болохоос дотор байгаа улсыг сонирхоогүй гэсэн үг юм. **The book is on the table** гэсэн өгүүлбэр бол Нөгөө ном ширээн дээр байна гэсэн утгатай байхад **There is a book on the table** гэвэл Ширээн дээр нэг ном байна хэмээсэн өөр өөр утгаар орчуулах ёстой болно. Учир нь эхний өгүүлбэрт эрж байсан юм уу сураглаж, ярьж байсан ном энэ байна гэсэн утгыг илтгэж байхад дараагийн өгүүлбэр бол хэний ч юм бүү мэд нэг ном байна гэсэн хайхарамжгүй санааны угаас мэдээлж байгаа утга гарч байна. Тийм болохоор онцлоогүй ерөнхийд нь мэдээлэх үед голдуу дээр дурдсан бүтцийг хэрэглэх бөгөөд **there be** оруулсан үгтэй өгүүлбэрийн өгүүлэхүүнийг монгол хэлнээ “байх”, “орших” хэмээн үйл үгээр орчуулах боловч энэ утгыг илэрхийлж чадах өөр үг, хэллэг, өгүүлбэрээр орчуулж болно гэсэн үг юм. Туслах үйл үг болохынхоо хувьд үргэлжлэх цагийн бүлгийг илэрхийлэхэд ордог байна.

To be V+ing гэсэн бүтцээр орох бөгөөд энэ **to be** нь бие даасан үгийн утгаа алдаж зөвхөн туслах үйл үгийн үүргээр ордог. Жишээлбэл: **I am writing a letter** гэхэд “Би захиа бичиж байна” хэмээсэн одоо үргэлжлэн байгаа цагийг үзүүлдэг байна. Хоёр **to be** ороход оюутан гайхдаг билээ. Жишээлбэл: **I am being here** гэхэд “Би энд байсаар байна, Би энд байж л байна” гэсэн санаанууд гарах бөгөөд эхний **to be** нь туслах үйл үгийн утгаар хоёр дахь нь “байсаар байна, байж л байна” гэсэн гол утгаа үзүүлж байгаа ч хоёулаа нийлж одоо үргэлжлэн байгаа тэр утгыг гаргадаг хэмээхийг сайтар тайлбарлан таниулбал зохилтой байдаг. Мөн туслах үгийн хувьд идэвхгүй хэвийг үзүүлэхэд ордог. Англи хэлэнд, ер англиар барахгүй нийт энэтхэг европын хэлэнд **Passive voice** буюу идэвхгүй хэвийг их хэрэглэдэг. Ялангуяа англи хэлэнд захаас аваад л ямар ч ном зохиолын зүйлийг үзэхэд үйл үгийн гол зонхи нь идэвхгүй хэвд байдаг. Монгол хэлний хувьд тэр идэвхгүй хэв байдаг боловч төдийлөн их хэрэглээд байдаггүй. Тийм болохоор оюутан ойлгоход бэрхшээл гардаг. Жишээлбэл: **I am invited every week** гэхэд Би долоо хоног болгон уригддаг юм уу Намайг долоо хоног болгон урьдаг хэмээх өгүүлбэр болно. Харин **I invited every week** гэвэл Би долоо хоног болгон урьсан хэмээх өгүүлбэр болно. Сүүлийн өгүүлбэр нь идэвхтэй хэвийн өнгөрсөн цагийг үзүүлж байхад эхнийх нь жирийн одоо цагийн идэхгүй хэвийг үзүүлж байгаа учраас өөрөө биш өөр хүнээр уриулдаг үйл явц гарч байгаа нь тэр болой. Идэвхтэй хэвийн тусагдахуун болох зүйлийг идэхгүй хэвд өгүүлэгдэхүүний байранд аваачиж тавьдаг. Зарим жишээ үзье.

- **This house was built a hundred years ago.** Энэ байшин зуун жилийн өмнө баригдсан.

- **I have been invited twice in this week.** Би энэ долоо хоногт хоёр удаа уригдчихаад байна.

- **This problem will have been solved by 2011.** Энэ асуудал 2011 он гэхэд шийдэгдчихнэ эсвэл Энэ асуудлыг 2011 он гэхэд шийдчихнэ хэмээн орчуулах хэрэгтэй болдог. Эхний өгүүлбэр шиг идэвхгүй хэвээр нь буулгаж болох боловч Энэ асуудлыг 2011 он гэхэд шийдүүлнэ гэвэл илүү аятайхан болно. Энэ нь тэгэгд, ингэгд хэмээн орчуулснаас тэгүүл, ингүүл гэж орчуулсан нь хамаагүй дээр гэсэн үг юм. Тэгэхээр монгол хэлний идэвхгүй хэв бол шинжээрээ англи хэлнийхээс тун өөр юм. Өгүүлбэрийн эцэст үйл хийсэн эзэн буюу цагийн байцыг үзүүлэх он, цаг хугацааг үзүүлэхэд заавал **by** хэмээх утвартай хэрэглэдэг. Энэхүү нарийн учрыг тайлбарлахгүй бол үйлдэхийн тийн ялгалын утгаар ордог **by**-тай андуурагдах талтай байдаг.

To be to гэсэн нийлэмж баймж үйл үг болж хэрэглэгдэнэ. Энэ нь утгаараа төлөвлөгөөг илэрхийлнэ. Жишээлбэл: **He is to come back at 9 o'clock.** Тэр 9 цагт эргэж ирэх учиртай. Тэр 9 цагт эргэж ирэх ёстой, Тэр 9 цагт эргэж ирэх ёстой юмсан хэмээсэн нь өмнө нь ярилцаж тохирсон,

энэ талаар тодорхой мэдэж байгаа зүйлийн тухай ярилцаж байгаа санаа юм. Тэгэхээр энэ баймж утгыг илтгэгч нь **to be to V** гэсэн бүтэц юм гэдгийг ямагт санах нь чухал байдаг. Мөн бас тушаал зааврыг илтгэнэ. Жишээлбэл: **She is to stay at home today** хэмээх өгүүлбэр нь Тэр эмэгтэй өнөөдөр гэртээ үлдэх ёстой. Тэр эмэгтэй өнөөдөр гэртээ үлдэх хэрэгтэй. Тэр эмэгтэй өнөөдөр гэртээ үлдэх учиртай юм гэх мэтээр орчуулах хэрэгтэй болно. Хамгийн сүүлд тайлбарлах зүйл бол **to be** тэмдэг нэр, үйлт нэр болон нэр үгтэй хоршиж өвөрмөц хэлцийн утга илэрхийлдэг. Жишээ нь **be climbing the wall** үхтлээ уйдах хэмээсэн хэлц нь **to be** байхгүй тохиолдолд хананд авирах гэсэн жирийн хэллэг болж хувирна. **Be old hat** үеэ өнгөрөөх хэмээх хэлцийн **to be**-г хасвал жирийн л хуучин малгай гэсэн утгатай болно. **Be on thin ice** аюултай байдалд орох, хэцүүдэх гэсэн хэлцийн **to be** –г хасвал нимгэн мөсөн дээр гэсэн жирийн хэллэг болно. **Be under a cloud** хардагдах, сэрдэгдэх хэмээх хэлцийн **to be**-г хасвал зүгээр л үүлэн доор хэмээсэн жирийн үг болно. Монгол хэлний долоо шархадсан чоно (хашир) гэсэн өвөрмөц хэлцийг долоо шархадсан үнэг гэвэл хэлц болж эс чадна. Учир нь бүх үг нийлж байж нэг цогц утга болох хашир гэдгийг илтгэж байна. Тэгвэл үүн лүгээ адил англи хэлний **be under a cloud** хэмээх хэлц нь бүх үг нэгдэн нийлж хардагдах, сэрдэгдэх хэмээсэн нэг л утгыг илтгэнэ. Оюутнууд хэлц гэж мэдээгүй тохиолдолд шууд үгийн утгаар нь орчуулж алддаг тал олон бий. Ийм л болохоор англи хэлний **to be** нь олон янзаар хувирдаг лусын хаан шиг хэмээсэн нь энэ болой.

Ном зүй

1. Англи хэл заах арга зүйн асуудлууд, УБ., 2009
2. Д.Бадамдорж, Монгол хэлний үгийн сангийн утга зүй, УБ., 2006
3. Д.Гүнүйлс, Ц.Нарангэрэл, Англ хэлний үг зүй, УБ., 2007
4. Чой.Лувсанжав, Англи хэл өөрөө сурах, УБ., 1972
5. Ю.Мөнх-Амгалан, Орчин цагийн монгол хэлний баймжийн ай, УБ., 1998
6. Н.Нансалмаа, Үгийн сан судлал, УБ., 2005
7. Орчуулгын тухай өгүүллүүд, Гадаад хэлнээс орчуулах нь УБ., 1996
8. Ж.Оюунцэцэг, Англ хэлний зүй, УБ., 2007
9. Э.Чинбат, Англи-Монгол өвөрмөц хэллэгийн толь, УБ., 2008
10. Charles Bawden, Mongolian – English dictionary, London, 1997
11. E.Chinbat, English-Mongolian dictionary, UB., 2009
12. The New Penguin English dictionary, London, 2000